

РОЗДІЛ 2. КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

ОЦІНЮВАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЛОГОПАТОЛОГІЮ

ASSESSMENT OF DIALOGICAL SPEECH OF PRESCHOOL-AGED CHILDREN WITH LOGOPATHOLOGY

У науковому дослідженні представлено теоретичний аналіз з проблемного питання, а саме: сутність діалогічного мовлення; мовленнєва компетентність нормотипових дітей, яку забезпечує її діалогічне мовлення; особливості розвитку діалогічного мовлення у дітей з порушеннями мовлення. Експериментально визначено актуальний розвиток діалогічного мовлення в дітей з нормотиповим розвитком та з порушеннями мовлення. Мета дослідження: вивчення актуального розвитку діалогічного мовлення в дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. Завдання дослідження: здійснити теоретичний аналіз наукових джерел щодо вирішення проблемного питання; зазначити методи та параметри дослідження, що розкривають рівень актуального розвитку діалогічного мовлення у дітей з логопатологією; здійснити порівняльний аналіз результатів дослідження дітей старшого дошкільного віку з логопатологією та нормотиповим розвитком. Методами дослідження стають навчальні, ігрові, дослідницькі завдання, під час яких у дітей з логопатологією вивчають уміння підтримувати бесіду; на вербальному рівні налагоджувати взаємовідносини з однолітками та дорослими (педагогічними працівниками); самостійно виконувати різні навчальні справи. Параметрами дослідження є: говоріння під час діалогічного мовлення в умовах ігрової та навчальної діяльності. Розкрито, що незначний відсоток дітей має високі показники, найбільше середні та низькі. Старші дошкільники з логопатологією, в котрих виявлено низький рівень актуального розвитку діалогічного мовлення самостійно не вступає в колективне спілкування, не підтримує розмови з однолітками. Під час взаємодії використовує невербальні засоби спілкування (погляд, жести, міміку). В ігрових ситуаціях задовольняється другорядними ролями, щоб не привертати зайвої уваги до себе. Окрім того, часто грається окремо від колективу. Зазвичай ці діти не є ініціаторами діалогу, не підтримують розмову з дорослими, відповідають коротко або уникають спілкування. Під час виконання експериментальних завдань потребують постійної стимулювальної допомоги з боку педагога.

Ключові слова: діалогічне мовлення, говоріння, діти старшого дошкільного віку, діти з порушеннями мовлення, логопатологія.

The scientific study presents a theoretical analysis of the problematic issue, namely: the essence of dialogic speech; the speech competence of normative children, which is also provided by dialogic speech; peculiarities of the development of dialogic speech in children with speech disorders. The actual state of development of dialogic speech in children with normotypical development and speech disorders was determined experimentally. The purpose of the study: to investigate the actual development of dialogic speech in senior preschool children with speech disorders. The task of the research: to carry out a theoretical analysis of scientific sources to address the problematic issue; to indicate the methods and parameters of the study that reveal the level of actual development of dialogic speech in children with logopathology; to conduct a comparative analysis of the results of the study of senior preschool children with logopathology and normotypical development. Research methods are educational, game, and research tasks, during which children with speech pathology learn the ability to maintain a conversation; establish relationships with peers and adults (teachers) at the verbal level; independently perform various educational exercises. The parameters of the study are: speaking in dialogue in the conditions of game and educational activities. It has been revealed that a small percentage of children have high scores, most of them have average and low scores. Senior preschoolers with logopathology, who have a low level of actual development of dialogic speech, do not engage in collective communication on their own, do not support conversations with peers. During the interaction, uses non-verbal means of communication (gaze, gestures, facial expressions). In game situations, he is satisfied with secondary roles, so as not to draw too much attention to himself. In addition, they often play separately from the group. Usually, these children do not initiate dialogue, do not maintain conversation with adults, answer briefly or avoid communication. They need constant stimulating assistance from the teacher when performing experimental tasks.

Key words: dialogic speech, speech, children of older preschool age, children with speech disorders, speech pathology.

УДК 376-056.264-053.4:792.082
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/67.2.17>

Бєлова О.Б.,
докт. пед. наук, доцент,
доцент кафедри логопедії
та спеціальних методик
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Змістовність Базового компоненту дошкільної освіти забезпечує мовленнєва компетенція, що передбачає сформованість у дітей старшого дошкільного віку діалогічної складової, а саме: на основі збагаченого словникового запасу та різних мовленнєвих засобів вміння дитини вільно

спілкуватися рідною мовою з однолітками та дорослими; підтримувати розмову; виявляти інтерес до спілкування; ініціювати діалог [1]. Враховуючи те, що у дітей з логопатологією окрім мовленнєвих порушень спостережено й проблеми когнітивного характеру (О. Бієлова, С. Конопляста 2023а, 2023б) [9; 10], то під час діалогічного мовлення в них

виникають певні труднощі у спілкуванні, які впливають на взаємостосунки з близьким оточенням (O. Bielova, 2021, 2023c; Y. Xu, J. Aubele, V. Vigil, A. Bustamante, Y. Kim, & M. Warschauer, 2022) [8; 11; 23]. Паралельно розгортається проблема адаптації цих дошкільників до умов закладів загальної середньої освіти. Здійснене експериментальне вивчення дозволить виділити групу ризику дітей, котрі потребують комплексного психолого-педагогічного навчально-розвиткового впливу. Тому завданням дослідження постає: здійснення теоретичного аналізу наукових джерел щодо вирішення проблемних питань; зазначення методів та параметрів дослідження, що розкривають рівень сформованості діалогічного мовлення; здійснення порівняльного аналізу результатів дослідження дітей старшого дошкільного віку з логопатологією та нормотиповим розвитком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемне питання діалогічного мовлення висвітлено в науково-лінгвістичних дослідженнях під час узагальненого аналізу його сутності (P. Linell, 2017; E. Weigand, 2021 та ін.), функціонування, розвитку (A. Atmazaki, S. Ramadhan, V. Indriyani, & J. Nabila, 2021) та культурної цінності (H. Vaskivska, S. Palamar, & L. Poriadchenko, 2019). Значну увагу приділено вивченню діалогічного мовлення у дітей з нормотиповим розвитком, крізь базові дослідження: мовленнєвої компетенції (L. Kalmykova, N. Kharchenko, H. Kyuchukov, & I. Mysan, 2022); активізації говоріння та розуміння вербальної інформації (S. Al-Adeimi, C. O'Connor, 2021; van der C. Veen, M. Dobber, van der B. Oers, 2018; van der F. Wilt, R. Bouwer, & van der C. Veen, 2022) та ін.); впливу діалогу на комунікативну, лексичну, соціальну компетентності (van der F. Wilt, de M. Moor, van der C. Veen, 2023). Проаналізовано наслідки мовленнєвого недорозвинення на готовність дітей до навчання в закладах загальної середньої освіти (O. Bielova, 2021); розглянуто значення діалогічного читання для розвитку мовленнєвих навичок у дітей з особливими освітніми потребами (Y. Xu, J. Aubele, V. Vigil, A. Bustamante, Y. Kim, & M. Warschauer, 2022); вивчено стан комунікативної діяльності дітей із порушеннями мовлення (I. Martynenko, 2016); розвиток мовленнєвих компетенцій у дітей з порушеннями мовлення (O. Bielova, 2023c).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Під час системного аналізу проблемного питання вченими розглянуто сутність діалогічного мовлення, його розвиток у нормотипових дітей, класично інтерпретовано особливості використання діалогу у дітей з порушеннями мовлення. Окреслені дослідження є цінними та базисними в галузі педагогічної та спеціальної освіти, але потребують врахування сучасних реалій. Зокрема, врахування впливу

інформативно-цифрових технологій з апаратним (телефони, планшети тощо) та програмним (мобільні додатки, вебсайти) забезпеченням, які провокують у дітей з різним розвитком мовлення труднощі вербальної взаємодії.

Мета статті – дослідження актуального розвитку діалогічного мовлення в дітей старшого дошкільного віку з логопатологією.

Виклад основного матеріалу дослідження. *Говоріння* в конструкції мовленнєвої діяльності забезпечує процес обміну інформацією і здійснюється за допомоги діалогу або монологу (S. Al-Adeimi, C. O'Connor, 2021; S. Michaels, C. O'Connor, 2015; van der F. Wilt, R. Bouwer, van der C. Veen 2022; van der C. Veen, M. Dobber, van B. Oers, 2018 та ін.) [6; 16; 18; 18]. Щоб суб'єкт досягнув комунікативної мети (передача повідомлення, процес спілкування, настанови тощо), мовлення проходить певний етап трансформації через *мотивацію* → *осмислення змісту* → *синтаксично-семантико-граматичне і внутрішнє кодування* → *вимову* → *контроль*. Вчені (Л. Калмикова, 2016, 2022; Van der F. Wilt, 2023 та ін.) цей процес у дітей дошкільного віку розглядають через сформованість стійкого інтересу, мотиву до навчання, внутрішнього програмування, граматичного мовлення [5, с. 29–40; 13; 20]. А. Богуш та Н. Гавриш (2007) зазначають, що говоріння складається зі спонукальної мотивації (зацікавленості в здійсненні мовлення), аналітико-синтетичного процесу (внутрішнього вибудовування висловлювання) та виконавчої мовленнєвої дії (реалізації задуму) [3, с. 72].

Діалогічне мовлення – це розмова двох або кількох осіб. Між суб'єктами спілкування відбувається обмін думок, контрастність яких спонукає особистість пізнавати навколишній світ (P. Linell, 2017) [14]. Під час діалогу відбувається спілкування між співрозмовниками у вигляді запитань та відповідей, констатування фактів, пропозицій, суджень тощо. За характером цей тип мовлення є емоційним, ситуативним, двохстороннім. Діалог складається із взаємопов'язаних реплік, які характеризуються структурною, семантичною та інтонаційною завершеністю. Учасники мовлення займають позицію ініціативну або реактивну (A. Atmazaki, S. Ramadhan, V. Indriyani, & J. Nabila, 2021; H. Vaskivska, S. Palamar, & L. Poriadchenko, 2019; E. Weigand, 2021 та ін.) [7; 21; 21].

Мовленнєва готовність до навчання в закладах загальної середньої освіти дітей старшого дошкільного віку розглядає вміння використовувати мовленнєві навички під час спілкування та в різних видах діяльності (B. Bloom, 1964; National Early Literacy Panel (NELP), 2008 та ін.) [12; 16]. Зокрема, до основних видів мовленнєвої діяльності належить говоріння, слухання (сприймання мовлення), письмо та читання [5, с. 21].

Мовленнєва діяльність у старших дошкільників активізується через говоріння та слухання вербальної інформації [4, с. 72]. У дітей цього віку писемне мовлення та читання включає лише елементарний характер (графічне зображення букв та їх озвучення) і не представляє інформативної сутності. Це пов'язано з віковою несформованістю виражати письмово свої думки й відповідно сприймати текстові повідомлення під час самостійного читання.

У дітей з порушеннями мовлення за спостереженнями вчених (О. Bielova, 2021; І. Martynenko, 2016; Y. Xu, J. Aubele, V. Vigil, A. Bustamante, Y. Kim, & M. Warschauer, 2022) виникають певні проблеми під час спілкування з близьким оточенням. Їх збіднений словниковий запас, недорозвиненість діалогічних засобів спілкування (бесіда, обговорення, дискусія, дебати) призводить до труднощів висловлювання власних думок; вмінь ініціювати та продовжувати розмову; обґрунтовувати позиції під час тематичних колективних обговорень; нездатність підтримувати вербально-емоційний зв'язок. Все це спричиняє чи малі незручності під час взаємодії дитини із однолітками та дорослими [8; 9; 10; 11; 23].

Методи дослідження. Для дослідження діалогічного мовлення використовуємо модернізовану методику «Оцінка мовленнєвої діяльності» [2]. Її метою є: перевірка актуального розвитку в дітей старшого дошкільного віку з логопатологією складових мовленнєвої діяльності, зокрема *говоріння*, в процесі спілкування в умовах гри з однолітками та навчання з дорослими.

Під час дослідження говоріння звертаємо увагу на вміння дитини вести діалог. Тому, аналізуючи *діалогічне спілкування*, дуже важливо в *ігровій діяльності* враховувати такі вміння дошкільників: ініціювати та підтримувати діалог, наповнювати розмову тематичним змістом, надавати їй оригінальності й зберігати структуру (початок, основну частину та завершення). В *навчальній діяльності діалог* передбачає розвиток у старшого дошкільника відповідних умінь, а саме: активно підтримувати розмову, самостійно виконувати завдання та приймати рішення, впевнено доводити власну думку, логічно вибудовувати розмову.

На актуальний стан сформованості діяльнісного компонента дітей старшого дошкільного віку з логопатологією вказують результати дослідження говоріння, які розкривають здатність дошкільників використовувати мовленнєві вміння та навички під час індивідуальної і спільної діяльності з колективом однолітків та педагогом.

З метою вивчення рівня сформованості говоріння на першому етапі звертаємо увагу на вміння досліджуваних дітей вести *діалог із своїми однолітками* в умовах ігрової діяльності. Результати дослідження доводять про суттєві відмінності між

досліджуваними групами дітей. Зокрема, під час експерименту з'ясовано, що високий рівень говоріння під час діалогічного спілкування з іншими дітьми належить 80,4% дошкільникові з нормотиповим розвитком та 50,4% дошкільникам із логопатологією, зокрема, 74,1% – з дислалією, 20,0% – із заїканням та 14,3% – ринолалією. Що правда, цей рівень не спостережено в дітей із дизартрією. Результати аналізованої групи вказують на вміння дошкільників самостійно (під час діалогічного спілкування з однолітками) ініціювати розмову, підтримувати її за допомогою питань та відповідей, наповнювати діалог тематичним змістом, оригінальністю, зберігати структуру. Середній рівень притаманний 31,7% дошкільникам із логопатологією (зокрема, 16,5% – з дислалією, 55,0% – із заїканням, 50,1% – з ринолалією і 68,8% – з дизартрією) та 12,0% – із нормотиповим розвитком. Дошкільники під час взаємостосунків з однолітками комунікабельні, проявляють підвищений інтерес до ігрової діяльності. У напружених ігрових ситуаціях переживають дискомфортні відчуття. Енергійна поведінка гальмує контроль над власним мовленням, що призводить до труднощів сприймання і передачі вербальної інформації. Низький рівень спостережено в 17,9% дошкільників із логопатологією (зокрема, 9,4% – з дислалією, 25,0% – із заїканням, 35,7% – з ринолалією, 31,2% – з дизартрією) і 7,6% – із нормотиповим розвитком. Ця група дітей самостійно не вступає в діалогічне спілкування, не підтримує розмови з однолітками. Під час взаємодії використовує невербальні засоби спілкування (погляд, жести, міміку). В ігрових ситуаціях задовольняється другорядними ролями, щоб не привертати зайвої уваги до себе. Окрім того, часто грається окремо від колективу.

На другому етапі дослідження вивчаємо вміння дошкільників вести *діалогічне спілкування з дорослими* в умовах навчального експерименту. Результати дослідження виконання вербальних завдань свідчать, що високі показники найбільше належать дітям із нормотиповим розвитком (72,8%) та логопатологією (45,7%), зокрема, 76,0% дошкільникам – із дислалією, 15,0% – із заїканням, 14,2% – з ринолалією і 14,3% – з дизартрією. Вони продемонстрували здатність логічно продовжувати розмову, самостійно виконувати словесні доручення і вирішувати завдання, наполегливо доводити свою думку. Середній рівень належить 28,9% дітям із логопатологією (зокрема, 17,0% – з дислалією, 50,0% – із заїканням, 42,9% – з ринолалією, 45,4% – з дизартрією) та 24,8% – з нормотиповим розвитком. Діти під час взаємодії з дорослими комунікабельні, проявляють інтерес до навчальної діяльності, прагнуть виконувати завдання самостійно. Проте в окремих випадках потребують партнерської допомоги з боку

педагога, наприклад: правильно підібрати слова для початку розмови, скласти план своїх дій, підтримати розмову тощо. Діти здебільшого не розчаровуються через невдало виконані завдання, навпаки, швидко переходять до іншого виду діяльності. Низький рівень умінь щодо ведення діалогу з дорослими спостережено в 25,5% дошкільника з логопатологією (зокрема, 16,0% – з дислалією, 35,0% – із заїканням, 42,9% – з ринолалією, 40,3% – з дизартрією) і 6,4% – із нормотиповим розвитком. Дошкільники не є ініціаторами діалогу, не підтримують розмову з дорослими, відповідають коротко або уникають спілкування. Під час виконання експериментальних завдань потребують постійної стимулювальної допомоги з боку педагога.

Висновки. Теоретичний та експериментальний аналіз дають підставу для наступних висновків: 1) діалогічне мовлення це – розмова двох або кількох суб'єктів спілкування, під час якого відбувається обмін думками, накопичення соціального та пізнавального досвіду; згідно Базового компонента дошкільної освіти у дітей старшого дошкільного віку з нормотиповим розвитком діалогічне мовлення передбачає вміння вільно спілкуватися рідною мовою з однолітками та дорослими, підтримувати розмову, виявляти інтерес до спілкування, ініціювати діалог; 2) для дослідження діалогічного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з логопатологією використовуємо модернізовану методику «Оцінка мовленнєвої діяльності», яка дозволяє вивчити діалогічні вміння респондентів в умовах гри з однолітками та навчальної діяльності з дорослими; 3) результати експериментального вивчення доводять, що діти з логопатологією самостійно не вступають у діалогічне спілкування, не підтримують розмови з однолітками й дорослими. В ігрових ситуаціях задовольняються другорядними ролями, щоб не привертати зайвої уваги до себе. Під час спілкування відчувають дискомфорт, невпевненість, що в подальшому спостерігається в самостійній ігровій діяльності.

Перспективою подальших досліджень стає вивчення в дітей старшого дошкільного віку з логопатологією монологічного мовлення, систематизовані результати дозволять спрогнозувати корекційну навчально-розвиткову роботу щодо формування складових (говоріння та аудіювання) мовленнєвої діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.0_chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclclefindmkaj/https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 27.01.24 р.).

2. Бєлова О. Б. Концептуальні підходи до оцінки мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. Науковий часопис. *Корекційна педагогіка*. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова. 2022d. Вип. 86. С. 29–34. <http://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/86/6.pdf>

3. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови. Київ: Видав. дім «Слово», 2007. 542 с.

4. Гозак С. В., Філоненко О. О. Особливості функціональної готовності дітей до шкільного навчання. *Освітлогічний дискурс*. 2015. № 3(11). 61–69.

5. Калмикова Л. О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс. Київ : Видавничий дім «Слово», 2016. 384с.

6. Al-Adeimi, S., & O'Connor, C. Exploring the relationship between dialogic teacher talk and students' persuasive writing. *Learning and Instruction. Advance online publication*. 2021. V. 71. P. 101–388.

7. Atmazaki, A., Ramadhan, S., Indriyani, V., & Nabila, J. Dialogic-interactive media: Alternative learning media to improve speaking skills. *KEMBARA: Jurnal Keilmuan, Bahasa, Sastra dan Pengajarannya (e-Journal)*. 2021. 7(2), 286–296. <https://doi.org/10.22219/kembara.v7i2.16402>

8. Bielova O. The state of development of components of speech readiness of older preschool children with speech disorders. *SPECIAL EDUCATION*. 2021.1(42). P. 137–189. <https://www.journals.vu.lt/special-education/article/view/25427>

9. Bielova O, Konopliasta S. Description of kinesthetic and kinetic motor praxis in older preschool children with logopathology. *Pedagogy of Physical Culture and Sports*. 2023a. 27(5):386–395. <https://doi.org/10.15561/26649837.2023.0505>

10. Bielova O., & Konopliasta S. Functionality of oral and articulatory praxis in older preschool children with logopathology. *CHILD'S HEALTH*. 2023b.18(6). P. 410–416. <https://doi.org/10.22141/2224-0551.18.6.2023.1627>

11. Bielova O. Speech of Six-year-old Children with Logopathology: Features and State of Development. *PSYCHOLINGUISTICS*. 2023c. 34(1). P. 50–84. <https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/1329>

12. Bloom B. S. Stability and change in human characteristics. New York: John Wiley & Sons. 1964. 238 p.

13. Kalmykova, L., Kharchenko, N., Kyuchukov, H., & Mysan, I. The Influence of Speech and Language Competency of Preschoolers on the Success of Further L1 Acquisition and Speech Development at School: Results of a Comparative Psycholinguistic Analysis. *Preschool Education: Global Trends*. 2022. 2. P. 7–37. <https://doi.org/10.31470/2786-703X-2022-2-7-37>

14. Linell, P. Dialogue, dialogicality and interactivity. A conceptually bewildering field? *Language and Dialogue*. 2017. 7(3). P. 301–336. <https://doi.org/10.1075/ld.7.3.01lin>

15. Martynenko I. V. State of communication activity of elder preschool children with developmental language disorders. *International Journal of Pedagogy Innovation and New Technologies*. 2016. 3 (1). P. 68–79.

http://www.ijpint.com/abstracted.php?level=4&id_issue=883536&dz=s6

16. Michaels S., & O'Connor C. Conceptualizing talk moves as tools: Professional development approaches for academically productive conversation. *Socializing intelligence through talk and dialogue*. Washington, DC: AERA. 2015. P. 347–362.

17. National Early Literacy Panel (NELP). *Developing early literacy: Report of the National Early Literacy Panel*. 2008.

18. Van der Veen C., Dobber M., & van Oers B. Engaging children in dialogic classroom talk: Does it contribute to a dialogical self? In F. Meijers, & H. Hermans (Eds.), *The dialogical self theory in education: A multicultural perspective*. Dordrecht, the Netherlands: Springer. 2018. P. 49–63.

19. VanderWilt F., Bouwer R, VanderVeen C. Dialogic classroom talk in early childhood education: The effect on language skills and social competence. *Learning and Instruction*. 2022. V. 77. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959475221000815>

20. Van der Wilt, Femke, de Moor, Marleen, van der Veen, Chiel. The direction of the relation between oral communicative competence and social preference in early childhood classrooms, and the role of dialogic classroom talk. *Learning and Instruction*. 2023. V. 86. 101783, <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2023.101783>.

21. Vaskivska, H., Palamar, S., & Poriadchenko, L. Psycholinguistic Aspects of Formation of Culture of Dialogical Communication. *PSYCHOLINGUISTICS*. 2019. 26(2). P. 11–26. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-26-2-11-26>

22. Weigand, E. Dialogue: The complex whole. *Language and Dialogue*. 2021. 11 (3). P. 457–486. <https://doi.org/10.1075/ld.00106.wei>

23. Xu, Y., Aubele, J., Vigil, V., Bustamante, A. S., Kim, Y.-S., & Warschauer, M. (2022). Dialogue with a conversational agent promotes children's story comprehension via enhancing engagement. *Child Development*. 93, e149 – e 167. <https://doi.org/10.1111/cde.v.13708>